

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

МОДУСИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Монографія

За загальною редакцією доктора філологічних наук,
професора С. О. Швачко

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

Суми
Сумський державний університет
2021

УДК 811.111'25

М 74

Рецензенти:

С. М. Єнікєєва – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Запорізького національного університету;

О. М. Білоус – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, декан факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький)

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
як монографія
(протокол № 4 від 15 жовтня 2020 року)*

Модуси сучасного перекладознавства : монографія / за заг.
М 74 ред. д-ра філол. наук, проф. С. О. Швачко. – Суми : Сумський
державний університет, 2021. – 149 с.
ISBN 978-966-657-843-6

Коллективна монографія «Модуси сучасного перекладознавства» охоплює широке коло питань перекладознавства, зокрема, мовні, соціолінгвальні та перекладацькі параметри; переклад термінів; переклад поетичних творів; перекладознавчий аналіз; стандартизацію й кодифікацію сучасної наукової термінології; національно марковану лексику; мовну гру; переклад номінативних і комунікативних одиниць. Сучасна лінгвістика інтегрує різні гуманітарні та науково-технічні знання, створюючи нові горизонти для пізнавальної діяльності людини. Останнім часом перекладацькі студії здебільшого зосереджені на вивченні екстралінгвістичних чинників, що впливають на ефективність спілкування.

Запропонована монографія буде цікавою для філологів, лінгвістів, студентів, аспірантів і читачів, які цікавляться питаннями функціонування мови та мовлення.

УДК 811.111'25

ISBN 978-966-657-843-6

© Колектив авторів, 2021

© Сумський державний університет, 2021

ЗМІСТ

	С.
Передмова	5
Анохіна Тетяна, Швачко Світлана. Семантизація словоцентричного гуморикону (на матеріалі англомовного лексикографічного дискурсу)	6
Зацний Юрій, Запольських Світлана. Лінгвальні, соціолінгвальні та перекладацькі параметри нової лексики та фразеології англійської мови	13
Семенюк Антоніна. Фразеологізми, що віддзеркалюють спосіб життя і мислення носія мови: зіставний аспект	41
Таценко Наталія, Воронько Анна. Концепти «ДОБРО» та «ЗЛО» через призму перекладацьких трансформацій (на матеріалі роману Т. Пратчетта і Н. Геймана «Добрі передвісники»)	49
Баранова Світлана. Лінгвістична освіта: переклад базових термінів	58
Єгорова Олеся, Прокопенко Антоніна. Проблема збереження та відтворення просодичних характеристик тону під час перекладу	64
Ємельянова Олена. Особливості репрезентації категорії простору в перекладах поетичних творів (на матеріалі поезії Сари Тісдейл)	71
Зінченко Анна, Овсянко Олена. Особливості перекладу англомовних інноваційних одиниць у публіцистичному дискурсі	78
Кобякова Ірина, Кобяков Олександр. Дименціональний вимір авторських гумористичних висловлень: перекладознавчий аналіз	88
Красуля Алла. Застосування штучного інтелекту в перекладацькій діяльності: від минулого	

до майбутнього.....	97
Куліш Владислава. Інтерпретація стилістично-маркованих номінацій мовчання	107
Мовчан Діана. Зв'язок прагматичного значення антонімів з емотивно-оцінним значенням	115
Черник Марина. Інтерпретація знакової природи мистецтва	120
Чуланова Галина. Передання емотивності на фонетико-морфологічному рівні	128
Щигло Лариса. Фрактально-мережевий вимір словотвору	140
Післямова	147

ПЕРЕДМОВА

Протягом 25-річчя кафедра германської філології Сумського державного університету розвивалась, змінюючи статус і назву (у 1995 р. була утворена кафедра перекладу, яку у 2015 р. перейменували на кафедру германської філології), та незмінною є беззаперечна репутація як результат копіткої, а іноді подвижницької праці академіка Академії наук вищої школи України, доктора філологічних наук, професора Швачко Світлани Олексіївни та її учнів – талановитих вчених і викладачів. Кафедра дала можливість тисячам молодих людей здобувати фах, пропонуючи спеціальність, потрібну для суспільства. За ці 25 років більше ніж 3 тисячі випускників отримали дипломи і працюють у різних куточках нашої планети перекладачами, викладачами, гідями, журналістами, вчителями, державними діячами. За свою історію кафедра германської філології проживала різні періоди становлення, зазнаючи періоди і стрімкого розвитку, і важкого відновлення після кризових струсів. Саме на такий період припав цей ювілей.

Монографія «Модуси сучасного перекладознавства» охоплює широке коло питань перекладознавства, зокрема, соціолінгвальні, перекладацькі, мовні параметри; переклад термінів, поетичних творів; перекладознавчий аналіз; стандартизацію й кодифікацію сучасної наукової термінології; національно марковану лексику; мовну гру; переклад номінативних і комунікативних одиниць. Запропонована монографія буде цікавою для філологів, лінгвістів, студентів, аспірантів і читачів, які цікавляться питаннями функціонування мови та мовлення.

Завідувач кафедри германської філології Сумського державного університету, професор Ірина Кобякова

Алла Красуля,
Сумський державний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ВІД МИНУЛОГО ДО МАЙБУТНЬОГО

Як штучний інтелект змінює індустрію перекладів. У біблійній історії про Вавилонську вежу зазначається, що люди спочатку розмовляли однією мовою. Вони хотіли набути слави й почали будувати величезну вежу, щоб досягти небес. Зі зростанням вежі Бог побачив надмірність і пиху людей і спустився на землю, щоб покарати їх, заплутавши їхню мову (слово *bābel*, *Babylon* בָּבֶל походить від івритського «гамір, плутанина»). Архітектори та будівельники, які раптом почали говорити різними мовами, більше не могли спілкуватися, що спричинило зупинення будівництва. Згодом вони розсіялися по всьому світові, і перекладацька діяльність ставала все більш затребуваною.

З моменту зародження усної та письмової мови переклад був конче необхідним для спілкування. Зауважимо, що лише люди, маючи унікальну здатність розуміти контекст і культурні відмінності, вміли перекладати на різні мови: чи то єгипетські ієрогліфи на давньогрецький текст у 196 р. до н. е., чи то з кантонської на португальську у XVIII столітті. Однак сьогодні штучний інтелект (ШІ) кидає виклик перекладацькій діяльності. Отже, як штучний інтелект змінює ситуацію в галузі перекладу? Чи залишаться в найближчому майбутньому перекладачі-люди без роботи? Давайте зануримося й дослідимо сьогоднішня і майбутнє перекладу.

Походження штучного інтелекту. Для того, щоб зрозуміти сутність ШІ, проаналізуємо історичні чинники його виникнення. Стародавні міфи низки культур описують неістоти, що оживають, тобто штучних людей. Одна з таких історій – єврейська народна легенда про Ѓолема (івр.

גולד). Глиняний велетень – персонаж єврейської міфології – легендарна людиноподібна істота, штучно створена рабинами-кабалістами у Празі. Він буцімто міг виконувати певні дії після «програмування» його кабалістичними заклинаннями. Світові філософи інтерпретували ці казки як символічні уявлення про людський інтелект і його обмеження.

Сучасний штучний інтелект сформувався спочатку як результат експерименту британського ерудита Алана Тьюрінга, який у 1950 році розробив «Тест Тьюрінга». Його сутність полягала в такому: людина-інтерв'юер ставила запитання двом невидимим респондентам за допомогою терміналу. Один із респондентів був комп'ютером, інший – людиною. Провівши серію тестів із великою кількістю учасників, було встановлено таке: якщо 50 % і більше інтерв'юерів визнавали, що на запитання відповідала людина, а не комп'ютер, вважали, що він пройшов тест і продемонстрував людський інтелект.

Однак тоді термінологія і технологія процесу, який описував А. Тьюрінг, ще не були розроблені повною мірою. Термін «штучний інтелект» був вперше введений у науковий обіг дослідником Джоном Маккарті на конференції Дартмутського літнього дослідницького проєкту зі штучного інтелекту в 1956 році. Ця знакова подія стала поштовхом до більш детального вивчення машинного навчання та машинного перекладу, що еволюційно сприяло досягненням сьогодення, таких як нейромашинний переклад.

Нейромашинний переклад: як ШІ перекладає людську мову. Діти вчать мову, сприймаючи її на слух, виявляючи закономірності та мовні шаблони (патерни). За аналогією розпізнавання шаблонів застосовують і ШІ, а саме – у процесі нейронного машинного перекладу (НМП). НМП використовує електронну нейронну мережу, навчену розпізнавати шаблони у вхідному наборі даних (наприклад, речення китайською) і перекладі їх у бажаний набір вихідних даних (наприклад, речення англійською). У разі

перекладу з китайської мови на англійську мережа буде навчена обробляти мільйони китайських і англійських мовних пар. Комп'ютер отримує речення китайською, а потім вгадає, яким буде речення англійською. Крім того, буде зазначена точність перекладу щодо правильного англійського перекладу. Цей процес повторюється мільйони разів, і комп'ютер вчиться бути все більш точним. Зі свого боку, інженери-фахівці протестують систему новим реченням, яке не було використано під час навчання, щоб зрозуміти, чи навчилася вона узагальнювати. Наприклад, *Google Translate* використовує НМП, і цей метод перекладу досить точний для популярних мов, таких як китайська і англійська. Однак якщо взяти до уваги менш поширені мови, наприклад, самоанську, то можна побачити помилки. Отже, за умови меншої кількості мовних пар для навчання система НМП буде генерувати більше помилок під час перекладу. Існує також низка інших обмежень, а саме: деякі мови не мають гендерно-специфічних займенників (наприклад, малайялам, узбецька), тому, перекладаючи текст гендерно-специфічною мовою (наприклад, французькою, англійською), НМП може робити гендерні помилки, навіть якщо гендер згадують у попередньому реченні. Крім того, культурні ідіоми, такі як «слон у посудній лавці» (англ. *bull in a china shop*), часто перекладають буквально (наприклад, бик у китайській крамниці), що призводить до плутанини.

Зміни в галузі перекладу. На підставі вищезазначеного переклад з елементами ШІ все ще недосконалий, і люди-перекладачі все ще мають перевагу. Проте варто зауважити, що порівняно з десятьма роками тому машинний переклад значно вдосконалився. За допомогою сучасних перекладацьких сервісів, таких як СМ-перекладач, японські власники магазинів можуть вести бізнес декількома мовами замість того, щоб винаймати співробітників для надання перекладацьких послуг. До появи ШІ перекладачі робили всі переклади самостійно за допомогою паперового

словника. Зараз перекладачі використовують НМП для створення чорнових версій перекладів із їхнім подальшим редагуванням.

Очікують, що до 2022 року більшість перекладів у бізнес-сфері буде зроблено інструментами НМП із залученням фахівців для редагування тексту. Це більш ніж імовірно, оскільки НМП може перекладати матеріали за низькою ціною або навіть безкоштовно, крім того, опрацювати набагато більший обсяг тексту значно швидше, аніж люди. Проте тепер ми перебуваємо в перехідному періоді, коли системи НМП значною мірою покладаються на людину-перекладача для виправлення помилок. Наприклад, у минулому році Південна Корея провела конкурс на переклад тексту з корейської на англійську між командою професійних перекладачів і програмою для перекладу. За даними *VentureBeat*, результати 50-хвилинного тесту продемонстрували, що 90 % тексту НМП було визнано «незграбним», граматично неправильним, неприродним: таким, яким би його ніколи не зробив освічений носій мови [2].

Що чекає на нас у майбутньому. Крім перекладу тексту, були також досягнуті неймовірні успіхи в галузі живого перекладу мови, а саме: усного перекладу. Наприклад, набувають популярності *Google Pixel Buds*, *Waverly Labs' Pilot*, та *Bragi* – спеціальні навушники, які можуть в реальному часі перекладати мову та відтворювати її переклад рідною мовою. Незважаючи на те, що ці апарати недосконалі, – у них є проблеми з виокремленням людського голосу в шумній обстановці та їх, звісно, не можна порівнювати з професійним перекладачем, – вони достатньо високої якості, щоб допомагати мільйонам мандрівників і бізнесменів щороку. ШІ, з яким ми стикаємося сьогодні в реальних сценаріях перекладацької діяльності, – це не той ШІ, про який мріяли (або бачили в поганих снах) автори наукової фантастики. На сучасному етапі розвитку ШІ не має універсального застосування, у якому він міг би ухвалю-

вати рішення в різних галузях суспільного життя. ШІ використовують для поліпшення ухвалення рішень у дуже вузьких галузях знань. Отже, «вузький ШІ» стає все більш ефективним. У межах нашого дослідження було проаналізовано діяльність низки компаній-розробників перекладацьких технологій щодо застосування ШІ (табл. 1, подано в алфавітному порядку).

Таблиця 1 – ШІ у перекладацькій галузі: реалії та перспективи

Особливості діяльності компанії-розробника та оцінювання перспектив розвитку та застосування ШІ в перекладацькій галузі
1. ATRIL
<p>Застосування методу глибокого навчання в перекладі у вигляді нейромашинного перекладу (НМП) є головною роллю, яку ШІ буде відігравати в перекладацькому секторі в короткостроковій перспективі. Наявність доступних проєктів НМП із відкритим вихідним кодом сприяла збільшенню кількості розробників мовних послуг, що додають НМП у своє портфоліо, щоб продемонструвати свою технічну майстерність. Водночас з огляду на величезну кількість навчальних даних, необхідних для підготовки високоякісних систем НМП, для того, щоб ця система суттєво впливала на галузь, може знадобитися деякий час. Очікують, що в найближчій перспективі (1) НМП буде інтегрований у більшість конкурентоспроможних інструментів комп'ютерного перекладу (CAT); (2) робочі програмні пакети перекладачів будуть поступово переорієнтовуватися на пост-редагування; (3) нові програми ШІ вплинуть на інші аспекти: а) збір та очищення навчальних даних для НМП; б) розвиток більш складних інструментів забезпечення якості перекладу</p>

Продовження таблиці 1

Особливості діяльності компанії-розробника та оцінювання перспектив розвитку та застосування ШІ в перекладацькій галузі
2. ILANGL
ШІ у перекладацькій галузі може бути використаний у таких галузях: (1) оцінювання якості локалізації; (2) вибір кращого спеціаліста для виконання роботи; (3) аналіз завантаженості ресурсів; (4) допомога керівнику проекту в управлінні та оптимізації інтелектуальних ресурсів фахівців із перекладу; (5) часткова або повна заміна менеджера проекту під час роботи зі складними робочими процесами локалізації
3. LILT
Використання ШІ для підвищення якості та швидкості людського перекладу. Переклад – це вид мистецтва, отже, Lilt зосередився на тому, як можна і далі розвивати технологію, яка використовує ШІ, щоб надати можливість перекладачам виконувати свою роботу якнайкраще. Отже, машини повинні працювати з перекладачами-людьми і вчитися в них
4. MEMOQ
В інструментах перекладацького середовища ШІ повинен залишитися, але з явним зміщенням акцентів. Технологічні процеси переходять від пост-редагування, де людина-редактор є єдиним автором, до доповненого перекладу, де ШІ використовують для надання перекладачам надздібності. Наймовірні речі відбудуться у взаємодії людини й машини, а не в моделях МТ як таких. Крім оброблення мови в буквальному розумінні слова, МП почне управляти проектами і інжинірингом локалізації. Загалом інструментарій успішного лінгвіста містить у собі щораз більшу кількість інструментів машинного навчання й аналізу даних

Продовження таблиці 1

<p>Особливості діяльності компанії-розробника та оцінювання перспектив розвитку та застосування ШІ в перекладацькій галузі</p>
<p>4. MEMOQ</p>
<p>У майбутньому ШІ не буде лише в єдиній сфері – забезпечення якості. Якщо інструмент був «достатньо розумним» для оцінювання якості, він був би досить розумним для того, щоб зробити роботу якнайкраще. Отже, перекладачі використовували б інструмент для виконання роботи, а не для забезпечення якості</p>
<p>5. MEMSOURCE</p>
<p>ШІ знайшов своє призначення в компонентах управління перекладами та інструментальних засобах перекладу. Зазвичай компанія виконує завдання, які часто повторюються, повинні виконуватися у великих масштабах і приносити високу окупність. Ці завдання є ідеальними для ШІ. Наприклад, функція «Оцінювання якості машинного перекладу» (<i>Machine Translation Quality Estimation, MTQE</i>) визначає високоякісний результат МП таким, який не потребує постредагування. Інша функція визначає неперекладний контент. Дуже перспективним напрямком є наскрізна автоматизація робочого процесу локалізації, починаючи з налаштування правильних параметрів проєкту і закінчуючи вибором відповідного фахівця для роботи. З іншого боку, ШІ буде виконувати такі завдання, як всебічний аналіз перекладеного контенту. Наприклад, ШІ не буде виявляти проблеми, які є унікальними або рідкісними, або проблеми, які не були зафіксованими в наборі даних, за якими він проходив навчання. Ми живемо в неймовірному історичному часі, отже, технологія, заснована на ШІ, повинна дозволити нам зосередитися на творчих завданнях, які приносять більше задоволення</p>

Продовження таблиці 1

<p style="text-align: center;">Особливості діяльності компанії-розробника та оцінювання перспектив розвитку та застосування ШІ в перекладацькій галузі</p>
<p style="text-align: center;">6. SMARTCAT</p>
<p>Використання ШІ має зробити переклад і управління ним приємним та ефективним. Для перекладачів це означає, що вони отримуватимуть тексти, які відповідають їхнім професійним навичкам; адаптацію пропозицій щодо їхнього стилю; допомогу з рутинними речами, такими як теги, формати чисел і неперекладні слова; а також оброблення рахунків, оплати і всього, що пов'язано з веденням бухгалтерії. Ці завдання часто забирають до 30 % часу перекладачів, який вони могли б використовувати для перекладу. Для менеджерів проєктів це означає що вони отримуватимуть пропозиції щодо набору фахівців, які найкраще підходять для певних проєктів, автоматичну установку термінів, вибір найбільш релевантних рушіїв МП, відстеження прогресу. У найближчому майбутньому ШІ стане «мозком» кількох персональних асистентів для менеджерів проєктів і перекладачів у <i>Smartcat</i>, допомагаючи їм працювати більш ефективно і творчо, беручи на себе шаблонні, непродуктивні завдання</p>
<p style="text-align: center;">7. STAR</p>
<p>Дві технології ШІ – семантичне управління інформацією і машинне навчання – відіграють критичну роль у технологіях <i>STAR</i>, а також у майбутньому значно вплинуть на еволюцію цих технологій. Семантична інформація, подана в графіках і онтологіях, є ключем до розшифрування «чорного ящика змісту» в технічних комунікаціях, роблячи контент таким, щоб його можна було легко інтерпретувати. Це дозволяє ввести «розумні» сервіси й оброблення технологічних комунікацій у вигляді цифрових процесів</p>

Продовження таблиці 1

Особливості діяльності компанії-розробника та оцінювання перспектив розвитку та застосування ШІ в перекладацькій галузі
7. STAR
Семантична інформація є основою для інтелектуальних асистентів, чат-ботів, голосових асистентів і інтелектуальних сценаріїв доповненої та віртуальної реальності. Машинне навчання є базою для МП і є ядром <i>STAR MT</i> , програмного пакета, який допомагає перекладачам, надаючи можливі варіанти перекладу. Нейронні мережі з використанням машинного навчання також будуть підтримувати таке: (1) інтелектуальне (предикативне) заповнення тексту; (2) більш високий ступінь автоматизації для забезпечення якості, виявлення та виправлення помилок у перекладах; (3) пост-редагування машинних перекладів на основі штучного інтелекту; (4) оптимізоване розпізнавання і перевірку термінології в морфологічно багатих мовах; (5) високий ступінь автоматизації корекції вирівнювання [1]

Принагідно зауважимо, що деякі стартапи знаходять способи поєднати людський і машинний переклади. Наприклад, самою своєю назвою компанія *Unbabel* передбачає, що вона не пропонує всеосяжний продукт, на відміну від *Microsoft* і *Google*. Програма частково заснована на ШІ, але, як зазначає *TechCrunch*, «призначена для доповнення машин людьми і навпаки... залежно від типу контенту... [досягти] розумного компромісу між швидкістю і точністю / переданням нюансів» [3].

Допоки ШІ не буде настільки ж точним, як перекладач-людина, така платформа, як *Unbabel* (у яку нещодавно інвестували 23 млн дол. США для подальшого розроблення), буде забезпечувати продуктивне майбутнє для машинного перекладу. За допомогою людських перекладачів, які

можуть не тільки виправити помилки, але і навчити один одного так, як не можуть самі машини, переклад із використанням ШІ буде динамічно розвиватися. Однак сьогодні ця технологія, ймовірно, сама собою ще не придатна для використання.

З цих спостережень зрозуміло, що людство може незабаром досягти найвищої точки, коли кожна мова буде зрозумілою, чи то завдяки штучному інтелекту у вигляді системи НМП та портативним навушникам, чи то будь-якій іншій перекладацькій технології. Нібито ми повернемося в міфічний час до Вавилонської вежі. У міру того, як ШІ буде поступово вдосконалюватися, він експоненціально витіснить людський інтелект і змінюватиме наше життя так, як нам ще тільки належить пізнати. Івритське слово *babel* походить від акадського слова *bab-ilu*, що означає «Ворота Бога». Можливо, незабаром нам більше не знадобиться будувати вежу, щоб досягти небес, бо ми створимо бога тут, на землі.

Список літератури

1. Artificial Intelligence and Translation Technology. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bit.ly/2Saqq2>.
2. Artificial Intelligence Is Changing The Translation Industry. But Will It Work? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bit.ly/3l5sYfZ>.
3. How Artificial Intelligence is Reshaping the Translation Industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bit.ly/3n8GzET>.